CYNLLUN ADFER NATUR SIR GÂR - PLANHIGION FASGWLAIDD

Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016 – Adran 7 – Rhestrau Bioamrywiaeth a'r ddyletswydd i gymryd camau i gynnal a gwella bioamrywiaeth
Mae'r rhywogaethau o blanhigion sydd wedi'u rhestru yn y tabl hwn wedi'u cydnabod gan Lywodraeth Cymru fel rhan o restr o rywogaethau a mathau o gynefinoedd a geir yng Nghymru. Y mae'n ystyried bod y rhain o bwysigrwydd allweddol i gynnal a gwella bioamrywiaeth yn y wlad hon. Mae'r rhestr (rhestr S7) yn cael ei hadolygu gan LlC a Chyfoeth Naturiol Cymru ar hyn o bryd.

Mae'n rhaid i awdurdodau cyhoeddus (ee, LlC, cynghorau) gymryd camau rhesymol i gynnal a gwella'r rhywogaethau a'r mathau o gynefinoedd sydd wedi'u cynnwys yn Adran 7, ac annog eraill i gymryd camau o'r fath. Drwy ddiogelu'r rhywogaethau a'r cynefinoedd hyn, gwella'u rheolaeth a chodi ymwybyddiaeth amdanynt, gobeithir y gellir cynnal amgylchedd natur gwydn yng Nghymru i'r dyfodol. Gweler www.carmarthenshirebirds.co.uk ac www.rspb.org.uk/ourwork/science/sobiw.aspx i gael gwybodaeth fwy manwl am y rhywogaethau. Cafwyd caniatâd i ddefnyddio'r lluniau.

Cyfeiriwch at www.bsbi.org.uk i gael gwybodaeth fanylach a disgrifiadau o'r rhywogaethau

(Hawlfraint R.D.Pryce a K.A.Pryce yw'r holl ffotograffau.)

Y RHYWOGAETH		BLE/MATERION	Y CAMAU A GYMERWYD/ SY'N OFYNNOL
Gentianella uliginosa **Crwynllys Cymreig**		• Unflwydd mewn twyni arfordirol a llaciau twyni, fel arfer mewn tir agored neu lystyfiant byr sy'n cael ei gynnal drwy bori, aflonyddwch neu lifogydd yn y gaeaf. • Tan y 1980au, gwyddys bod y rhywogaeth yn bodoli ar safleoedd Twyni Lacharn a Thwyni Tywyn ond yn y blynyddoedd diwethaf dim ond ar yr hen lanfa hofrenyddion ar safle Twyni Tywyn y gwelwyd hi. • Yn 2012 gwelwyd nifer o blanhigion hefyd gan dargedau RAF mewn mannau lle nas gwelwyd mohonynt erioed o'r blaen, ond nid oes unrhyw blanhigion wedi'u gweld ers 2013	• Bydd arolwg blynyddol yn Nhwyni Tywyn yn parhau.
Silene gallica **Gludlys Amryliw**		• Unflwydd mewn tir amaethyddol sydd wedi'i aflonyddu, yn bennaf ar gaeau âr ar briddoedd tywodlyd a graeanog (sy'n asidig yn aml) ac ar waliau a thir gwastraff. • Mae ei unig safle yn Sir Gâr yn Harbwr Porth Tywyn. • Yn 2015, roedd 33 o blanhigion wedi blodeuo ar wal y doc ym Mhorth Tywyn. Fodd bynnag yn 2017 dim ond tri phlanhigyn bychan a welwyd.	• Rheoli waliau'r harbwr er mwyn dod â'r is-haen i'r golwg.
Dianthus armeria **Penigan y Porfeydd**		• Planhigyn unflwydd neu luosflwydd byrhoedlog ar safleoedd agored sydd wedi'u haflonyddu, fe'u gwelir mewn glaswelltir byr mewn porfeydd, ymylon ffyrdd ac ymylon caeau ac yn achlysurol ar dir gwastraff. • Mae'n ymddangos bod yr unig boblogaeth a oedd yn bodoli a hynny ym Mryndias, Pinged yn prinhau o dipyn i beth oherwydd bod gordyfu'n digwydd yn araf bach yn y cynefin a bod y glaswelltir yn drech ac yn tyfu dros yr is-haen a oedd unwaith yn fwy agored.	• Rheolaeth i aflonyddu tir yn fferm Bryndias – cysylltu â pherchnogion i ail-arolygu'r safle. • Ym mis Medi 2013, casglwyd nifer fechan o hadau dan drwydded ac fe'u rhoddwyd i NBGW er mwyn eu lluosogi oddi ar y safle. Bu'r gwaith hwnnw'n llwyddianus, ac mae safle wedi'i glustnodi ar gyfer prosiect posib i'w hailgyflwyno.

Y RHYWOGAETH		BLE/MATERION	Y CAMAU A GYMERWYD/ SY'N OFYNNOL
Euphrasia rivularis **Effros y Nant a elwir hefyd yn Effros yr Wyddfa**		• Unflwydd mewn ardaloedd creigiog, ardaloedd tryddiferu a siliau creigiog gwlyb. • Roedd y cofnod blaenorol ar gyfer Hen Dywodfaen Coch ar Fynydd Du i'r dwyrain o'r llethrau i'r gogledd o wyntyll Caerfyrddin o fewn Parc Cenedlaethol Bannau Brycheiniog yn y sir. • Roedd darganfyddiad newydd ar ymyl gogledd-orllewin Mynydd Llanllwni gan gofnodwyr planhigion y sir yn 2014.	• Parhau i arolygu ar safleoedd newydd posib a monitro'r safleoedd cyfredol.
Euphrasia rostkoviana* is-r. *montana **Torfagl Mynyddog**		• Unflwydd ar ddolydd gwair yr ucheldir. • Eithaf eang ac mae'r rhywogaeth i'w gweld yn aml yn lleol mewn glaswelltir asidig sydd heb ei wella yn neuparth dwyreiniol y sir. • Nid yw dan fygythiad.	• Dim angen gweithredu
Gymnadenia densiflora **Tegeirian Pêr y Gors**		• Poblogaethau bach ar safleoedd Twyni Lacharn a Thwyni Tywyn, yn ogystal ag yn y glaswelltir tra-fasig mewndirol sydd heb ei wella.	• Ceisio cadw'r safleoedd mewndirol drwy gydweithio â pherchenogion tir. • Mwy na thebyg nad yw dan fygythiad ar y twyndir arfordirol lle'i ceir ond mae colli glaswelltiroedd mewndirol sy'n gynefin i'r rhywogaeth yn fygythiad difrifol mwy na thebyg.
Gymnadenia borealis **Tegeirian Pêr Gogleddol**		• Efallai mai'r rhywogaeth hon, y rhoddwyd iddi statws rhywogaeth lawn yn ddiweddar yn unig, yw rhai o boblogaethau mewndirol y *Gymnadenia*. Yn y gorffennol, roedd y tair is-rywogaeth (yr oedd *G. borealis* yn un ohonynt) yn llunio'r rhywogaeth gydgasglol ac nid oedd sylwedyddion maes yn gwahaniaethu rhyngddynt.	• Mae angen rhagor o gofnodi. • Ceisio cadw safleoedd mewndirol drwy gydweithio â pherchenogion tir. • Mwy na thebyg fod colli glaswelltir mewndirol sy'n gynefinoedd i'r rhywogaeth yn fygythiad difrifol.

Y RHYWOGAETH		BLE/MATERION	Y CAMAU A GYMERWYD/ SY'N OFYNNOL
Hypopitys monotropa* is-r. *hypophegea **Cytwf**		• Planhigyn lluosflwydd saproffytig o dorllwyth dail mewn coetiroedd cysgodol. • Poblogaethau bach ym Mharc Arfordirol y Mileniwm rhwng Pwll a Phorth Tywyn ac yng Nghoedwig Pen-bre sy'n ffynnu a phrinhau'n naturiol dros gyfnod o 5–10 mlynedd neu lai ac ymddengys bod y rhywogaeth wedi ymsefydlu ar safleoedd newydd. • Fe'i gwelwyd ddiwethaf yn 2013 (yng Nghoedwig Pen-bre a GNL Lagŵn Pwll) ond mae'n debygol o ailymddangos yn y dyfodol	• Cynllun rheoli wedi'i lunio gan barcmon o Barc Arfordirol y Mileniwm gydag argymhellion rheoli. • Monitro blynyddol
Lycopodium clavatum **Cnwp-fwsogl** **Corn Carw**		• Ar Fynydd Malláen y ceir y rhywogaeth yn bennaf. • Cofnodion ychwanegol o Goedwig Brechfa (2014) a Mynydd Du (2012) ond mae'n dal i fod y fregus iawn yn sgil pori gan ddefaid/sathru.	• Rhagor o gofnodi. • Ymddengys bod ei ffawd yn dibynnu ar faint o bori defaid sydd yno gan fod planhigion yn cael eu dadwreiddio'n rhwydd wrth i ddefaid sathru arnynt. Ond ymddengys eu bod yn ffynnu'n well ar Malláen gan fod nifer y defaid yn gostwng yn ôl pob sôn. • Sicrhau bod pori defaid yn digwydd ar raddfa briodol.
Matthiola sinuata **Murwyll Arfor**		• Planhigyn eilflwydd neu luosflwydd byrhoedlog ar dwyni tywod a chlogwyni ar y môr. • Darganfuwyd hon yn rhywogaeth newydd i Sir Gaerfyrddin ar Drwyn Ginst yn 2006 ac ar hyd blaen y twyni ar Draeth Pentywyn yn 2007.	•Rhagor o gofnodi.
Melittis melissophyllum **Y Wenynog**		• Llysieuyn lluosflwydd ag arogl cryf ar goetiroedd, ffiniau coedwigoedd a chloddiau gwrychoedd. • Un safle ar glawdd ar ochr y ffordd yng nghwm Cych. • Mae rheoli argloddiau ochrau ffyrdd mewn modd amhriodol neu leihad yn y canopi coed yn rhoi'r rhywogaeth mewn sefyllfa fregus.	• Safle wedi'i gofnodi yn Warchodfa Natur Ochr Ffordd. • Mae angen monitro'r safle'n rheolaidd. • Siarad â'r Gwasanaethau Stryd eto ynghylch rheoli.
Mentha pulegium **Brymlys**		• Cofnodwyd poblogaethau brodorol ar 'dir pori gwyddau' ym Mrynaman yn y 1940au ond mae'r holl gofnodion diweddar yn cofnodi planhigion dyfod o'r math talsyth anfrodorol nad oes iddo'r un statws uchel o ran cadwraeth.	• Nid oes angen gweithredu.

Y RHYWOGAETH		BLE/MATERION	Y CAMAU A GYMERWYD/ SY'N OFYNNOL
Oenanthe fistulosa **Cegiden Bibellaidd**		• Planhigyn lluosflwydd o gynefinoedd llaith neu wlyb, fel arfer mewn ardaloedd lle ceir llifogydd yn y gaeaf. • Nifer o boblogaethau bach ar forfeydd e.e. morfeydd Lacharn, Ffrwd a phen isaf dyffryn Tywi islaw Caerfyrddin. • Mwy na thebyg nad yw'r rhywogaeth yn wynebu llawer o fygythiad. • Nid yw'r boblogaeth fewndirol a oedd ar safle Ynys Uchaf Porth-y-rhyd wedi'i gweld er 1986.	• Cynnal rhagor o arolygon.
Platanthera bifolia **Tegeirian Llydanwyrdd Bach**		• Planhigyn lluosflwydd ar borfeydd grugog, glaswelltir, prysgwydd agored, ymylon a rhodfeydd coetiroedd ac ar rostiroedd. • Mae'r prif boblogaethau ar dwyni Whitehill, Lacharn a Chae Blaen Dyffryn, ill dwy â channoedd o blanhigion. • Mwy na thebyg fod y poblogaethau'n gwneud yn iawn er bod y niferoedd yn codi a gostwng yn naturiol o flwyddyn i flwyddyn. • Mae tua 16 o boblogaethau llai ond ni welwyd y rhan fwyaf ohonynt er y 1980au neu'r 1990au cynnar.	• Ymddengys bod y rhywogaeth wedi prinhau'n fawr ond mae taer angen ymdrech fonitro bendant i ganfod pa boblogaethau sy'n bodoli. • Cynnal rhagor o arolygon/fonitro. • Ceisio cadw'r safleoedd sy'n bodoli, drwy gydweithio â pherchenogion tir.
Salsola kali* is-r. *kali **Helys Pigog**		• Gwelir y rhywogaeth yn aml ar hyd traethlinau a blaenau twyni a hynny yn holl systemau twyni'r sir.	• Nid oes angen gweithredu.
Scleranthus annuus **Dinodd Unflwydd**		• Anaml iawn y deuir ar ei draws mewn isbriddoedd graeanog lle mae llawer o darfu. • Darganfuwyd poblogaeth fawr newydd yn Hugden Hll, Talacharn ym mis Gorffennaf 2017. • Prin y gwelir y planhigyn mewn is-haenau graeanog, lle na chafodd y tir lonydd. Daw'r cofnodion diweddaraf o Fferm Telpyn (2007) a gerllaw Myddfai (1996). Mwy na thebyg nad yw poblogaethau eraill yn dod i'r amlwg.	• Cynnal rhagor o arolygon.

Y RHYWOGAETH		BLE/MATERION	Y CAMAU A GYMERWYD/ SY'N OFYNNOL
Trollius europaeus **Cronnell**		• Heblaw am y nifer cymharol fawr o blanhigion sy'n tyfu ar lannau caregog yr afon ger Ceunant Sawdde, ymddengys mai dwy boblogaeth yn unig sy'n bodoli mwyach (yng ngogledd-ddwyrain y sir) a phoblogaethau o un neu ddau blanhigyn yw'r rhain. Cofnodwyd ddiwethaf yn 2015. •Mae'r gostyngiad enbyd yn niferoedd y *Trollius* i'w briodoli'n bennaf i welliannau amaethyddol i'r porfeydd lle'r arferent dyfu. • Ar hyn o bryd mae planhigion Sawdde dan fygythiad oherwydd bod coed llawrgeirios yn bwrw eu cysgod drostynt ac mae angen i'r gwaith cadwraeth ganolbwyntio ar docio'r bygythiad hwn.	• Ymchwilio i boblogaeth Sawdde – cyllid grant a'r perchennog tir i reoli'r coed llawrgeirios.
Vicia orobus **Ffacbysen Chwerw**		• Er bod sawl poblogaeth yn dal i fodoli yn Sir Gaerfyrddin, mae niferoedd y rhywogaeth hon wedi gostwng yn enbyd yn ystod y 30 mlynedd diwethaf neu oddeutu hynny. • O blith y cyfanswm o 25 o gofnodion tetrad (pedwar sgwâr) yn y sir, dim ond pump sy'n cyfeirio at blanhigion a welwyd er 2000. • Mae'r rhan fwyaf o'r cofnodion i'w cael yng ngogledd a gogledd-ddwyrain y sir, ac yn ogystal â'r gweirgloddiau a reolir yn draddodiadol ac sydd ar yr ucheldir sef safleoedd arferol y rhywogaeth, mae nifer o blanhigion wedi'u cofnodi ar gloddiau glaswelltog, asidig ar ochrau ffordd. Gallai tocio'r cloddiau hyn yn flynyddol ymdebygu i reoli gweirgloddiau.	• Cynnal rhagor o arolygon/fonitro. • Sicrhau bod y safleoedd lle mae'n tyfu ac sy'n Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig yn cael eu rheoli'n briodol. • Ceisio cadw'r safleoedd sy'n bodoli, drwy gydweithio â pherchenogion tir.
Rhywogaethau Adran 7 a gofnodwyd yn y sir yn flaenorol ond yr ystyrir eu bod wedi darfod o'r ardal bellach			
Liparis loeselii **Tegeirian y Fign Galchog**	• Y tro diwethaf y gwelwyd y rhywogaeth yn Sir Gaerfyrddin oedd ar Dwyni Lacharn yn 2002 ac ar Dwyni Tywyn ym 1971. Erbyn hyn mae *Liparis* wedi diflannu o bob un o'i safleoedd yn Ne Cymru heblaw am Cynffig. • Colled cynefin llaciau twyni addas (pantiau rhwng y twyni lle mae dŵr yn aros yn agos i'r wyneb) yn rheswm dros y gostyngiad yn sgil digwyddiadau dilynol pan fo'r pantiau wedi sychu a'u gorchuddio mewn llystyfiant. • Creodd Cyngor Cefn Gwlad Cymru byllau bas newydd ar safle Twyni Lacharn ym mis Ionawr/Chwefror 2005 ond ni welwyd dim planhigion yno hyd yn hyn. • Crëwyd rhagor o byllau bas yn ystod y blynyddoedd diwethaf wrth i'r cyfle i wneud hynny godi. Y gobaith yw y bydd y rhain hefyd yn datblygu'n gynefin addas maes o law. • Mae'r trafodaethau'n parhau ynghylch a ddylid hau had Cynffig ar safleoedd yn Sir Gaerfyrddin fel y gwnaed yn ddiweddar ar safle Twyni Whiteford ym Mro Gŵyr.		
Merywen ***Juniperus communis* subsp. *communis***	• Fe'i gwelwyd ddiwethaf yn Sir Gâr yn y gwyllt yn 1972.		
Y Benboeth ***Galeopsis segetum***	• Chwynnyn unflwydd ar dir âr a thir gwastraff • Dim ond un cofnod yn Sir Gâr yn 1912.		
Y Benboeth amryliw/*Galeopsis speciosa*	• Chwynnyn unflwydd ar dir amaethyddol, ymylol a gwastraff. • Tri chofnod yn Sir Gâr, y mwyaf diweddar ym 1952 ond mae'n ddigon posibl y gellid ei gofnodi eto.		
Y Benboeth gulddail/*Galeopsis angustifolia*	• Unflwydd ar dir âr, llefydd gwastraff a thir agored ar swbstradau calchaidd. • Chwe chofnod yn Sir Gâr ond dim un ers 1963		

Partneriaeth Natur
SIR GÂR • CARMARTHENSHIRE
Nature Partnership